

HISTÒRIA NACIONAL: LES MEMÒRIES DE L'ELIT

Marta Rovira

1. INTRODUCCIÓ

Aquest text és una reflexió sobre el poder de les elits per construir la memòria històrica, per construir una determinada memòria històrica. Aquesta reflexió parteix de tres idees bàsiques:

- 1) La memòria és un dels aspectes que contribueix a configurar el marc nacional, fins i tot caldria considerar-lo com un dels pilars en què es fonamenta la idea -i la consciència- nacional. D'això es desprèn que el caràcter, i el sentit, que tingui la història que es reviu caracteritza alhora la idea que es té de la nació.
- 2) El poder de l'elit és, també (com diu Bourdieu) poder simbòlic, això és, capacitat per construir i imposar una determinada història i una determinada consciència nacional.
- 3) Aquest poder simbòlic s'exerceix -en el cas de l'elit política més que en cap altre- a través dels mitjans de comunicació de masses. Aquests constitueixen el terreny on la construcció de la memòria -i de la desmemòria, que és l'altra cara de la moneda- respon més directament a les necessitats i als interessos de la política a cada moment, de l'actualitat política (de la qual es nodreix l'activitat informativa dels mass media).

2. FER MEMÒRIA: EL CAS PORCIOLES

L'excusa immediata de plantejar aquesta temàtica ha sorgit de l'intent d'anàlisi d'un fet concret: la disputa creada als mitjans de comunicació sobre la memòria del recent desaparegut Josep Maria de Porcioles,¹ alcalde de Barcelona durant els anys 1957-1973, conegut com l'alcalde del franquisme o de la "Gran Barcelona".

El paper de la sociologia es defineix per la problematització de la realitat social, la problematització del món donat per descomptat. En aquest cas, però, la problemàtica ens ve servida: no puc negar que la perplexitat que podia causar el fet de reclamar el catalanisme d'un franquista feia trontollar el món donat per descomptat de moltes persones -d'aquí que es produís la polèmica (i, és clar, el meu món donat per descomptat particular).

De tota manera, la necessitat d'una explicació no responia pas a la voluntat de retornar les coses al seu lloc (al lloc que políticament voldria), sinó de trobar-los un lloc dintre la teoria sociològica que ens ajudés a problematitzar altres qüestions, més enllà del fet concret.

Per començar, se'ns plantejava la pregunta del per què de la de la necessitat del catalanisme de Porcioles. Un article de Manuel Vázquez Montalbán² ens suggeria preguntar-nos sobre el funcionament del grup social de les elits polítiques catalanes (al marge de les pròpies consideracions i conclusions de l'article), és a dir, aquell grup social que detenta el poder polític a Catalunya i que forma part de la societat catalana. L'«elit dirigent» com diria Bottomore, o l'«elit del poder» com diria Wright Mills? No ho sabem, no podem parlar amb propietat d'una classe dominant en què convergeixin interessos polítics, econòmics, culturals, etc., ni d'una col·laboració entre les persones que dominen els diferents camps socials en el cas del Principat de Catalunya, perquè no tenim prou dades sobre això.

Però creiem que ha de ser possible plantejar-se una sociologia de les elits en uns termes que no siguin ni el sociobiologisme que adopta en un to cínic M. Vázquez Montalbán quan diu que *«Maragall ha asumido la Gran Barcelona, el proyecto de Porcioles, no porque coincida exactamente con su ideal urbanístico original, sino por mandato genético: el estamento social es origen y fin y se ha hecho una Barcelona tal como la había pretendido la burguesía novecentista»*, ni la impossibilitat d'anar més enllà de les fronteres entre partits que expressa Joan Botella a l'hora de fer hipòtesis sobre les elits polítiques a Catalunya.³

1. La notícia de la mort de Josep Maria de Porcioles, el 3 de setembre de 1993, aparegué a la portada de tots els diaris de Barcelona. La polèmica encetada per unes declaracions de Pasqual Maragall en què lloava el catalanisme de Porcioles va durar fins cap a final de mes.

2. Manuel Vázquez Montalbán. "La limpieza étnica de los señoritos", El País, (14-IX-1993), p. 13.

3. BOTELLA, Joan. "Les élites polítiques de la Catalunya democràtica". Papers, núm. 33, p. 65-73 (1990).

Aquesta sociologia hauria de buscar els termes polítics, econòmics, culturals, en què es defineixen les elits a Catalunya, i també els lligams entre els diferents «capitals socials», com entre els diferents «camps socials». És a dir, intentar trobar el grau d'homologia de classe, en termes de Bourdieu.

Aquest és l'intent del magnífic treball fet per Gary Wray McDonogh, *Las buenas familias de Barcelona*,⁴ en què se centra en la família com a símbol social del poder a Barcelona durant l'era industrial, com a unitat social que es concreta en una solidaritat en el poder independent de l'estructura de les institucions polítiques.

És clar que aquesta «homologia» ha de comportar una identificació entre els membres d'aquest/s grup/s social/s, una identitat social, que no sabem fins a quin punt correspon a identificar-se com a burgesia catalana -això és el que descobreix McDonogh en el discurs de la burgesia noucentista- o com a classe política.

Amb aquestes qüestions de fons, nosaltres limitem el propòsit d'aquestes ratlles que segueixen a preguntar-nos -en un nivell teòric- sobre la relació entre la identitat social de l'elit política catalana i la identitat nacional en el terreny de la memòria històrica, en el terreny de la construcció de la memòria col·lectiva.

2. SUBUNITAT CATALANA DE DESTÍ NACIONAL

Joan F. Mira diu que una nació implica necessàriament l'existència d'una elit: «La construcció o reconstrucció [d'un] àmbit de comunicació i producció de cultura com àmbit intern i no dependent, ha anat acompanyada sempre i en tots els casos de nacionalisme «clàssic», d'un moviment de reivindicacions de caràcter cada vegada més directament polític, que tendeixen a garantir legalment la identitat cultural -oficialitat de l'idioma, «nacionalització» de l'educació, etc.-, a reduir o a neutralitzar el control que sobre l'Estat

Exerceix la nació dominant, a alterar -o a trencar- l'estructura del mateix Estat de tal manera que el propi espai nacional pugui ser un espai d'exercici d'un poder polític propi.⁵ » Podríem dir, també, que una elit -política- necessita una nació? «En tot cas -afegeix Mira-, ...el mateix àmbit de la nació cultural (àmbit recordem-ho, considerat com a existent prèviament en tant que «poble» únic i diferenciat) esdevé marc de l'acció política: líders polítics, partits i militants participen d'ideologia, estratègia i acció emmarcada primordialment dins d'aquest àmbit. És aquest l'espai -la societat- que volen dirigir, canviar, controlar, etc.; la societat per a la qual volen aconseguir, en principi, uns objectius comuns. Quan això penetra

4. MCDONOGH, Gary Wray. *Las buenas familias de Barcelona*. Historia social de poder en la era industrial. Ediciones Omega, Barcelona: Ediciones Omega, 1989.

5. Joan Francesc Mira. *Crítica de la nació pura*. València: Edicions Tres i Quatre, 1985.

les organitzacions i l'acció política general, quan això arriba a la major part de la gent com a efecte d'aquesta acció, pot dir-se que ha estat (re)construïda ja una nació política: l'àmbit d'aquesta, el propi, és ja el que marca el grup bàsic d'identitat i de fidelitat, i no l'àmbit definit per l'Estat.»

Podríem dir que en el cas del Principat aquest procés es troba en una situació intermitja, si més no es presenta com una situació ambigua, sigui perquè no hi ha una consciència clara majoritària de «poble únic i diferenciat», sigui perquè les elits no defineixen el propi espai de domini com un espai sobirà. El compromís "nacional" es viu d'una manera ambivalent, de compromís amb el propi espai de domini, una subunitat política amb caràcter nacional, i de compromís amb un estat, que defineix una altra nació, però, que és finalment, qui exerceix el poder sobirà.

De tota manera, malgrat les ambigüitats nacionals que són el pa de cada dia de la política del nostre país, l'elit política del Principat no pot renunciar a una subunitat de destí nacional, en la mesura que la justícia com a elit. No pot renunciar, doncs, a reivindicar el seu catalanisme, fins i tot a reclamar-ne les dosis necessàries per a tenir un bon capital polític. Ni pot renunciar a una història nacional, a una memòria nacional que doni coherència al passat i a la continuïtat d'aquesta elit nacional. Com diu Pierre Nora, «C'est par la nation que nostre mémoire c'est maintenue sur le sacré.»⁶

3. HISTÒRIA NACIONAL

Si agafeu qualsevol manual d'història trobareu que la història és sobretot la història d'un nombre reduït de persones rellevants: podríem traduir-ho sociològicament com història de les elits. Pierre Bourdieu ens fa anar encara més enllà: el poder social es fonamenta en un control sobre el temps, una constant memòria i una continuïtat.⁷ El "redescobrimt" del catalanisme de Porcioles seria, des d'aquest punt de vista, una manera d'integrar-lo a la història "nacional" (d'un nacionalisme principatí), de recuperar-lo per a la història de les elits: perquè per al poder hegemònic la història nacional només és una: la història de les elits. D'aquí a destacar allò que va fer Porcioles del país, n'hi ha ben poc. Ell se'n va ocupar en els darrers anys de la seva vida, potser perquè s'adonava que la nova situació política era especialment sensible a aquesta qüestió; el poder polític a Catalunya se n'ha ocupat després.

Per què integrar Porcioles? A quin interès respon? Sens dubte, podem trobar elements en l'actualitat política que justifiquin la rehabilitació del porciolisme per part de l'actual alcalde. Per exemple, el fet que alguns dels projectes d'aquest

6. NORA, Pierre [dir]. Les lieux de la mémoire. Gallimard, 1984.

7. McDONOGH, Gary Wray, citant P. Bourdieu a Las buenas familias de Barcelona...

deguin la paternitat a aquell. És aquest el llegat que reivindica Maragall" -sempre en el marc d'una estricta catalanitat.

4. LA FAMÍLIA POLÍTICA

Però Maragall i Porcioles, tots dos alcaldes, tots dos membres de l'elit política catalana, comparteixen també un espai social, una experiència (Maragall va entrar a treballar a l'Ajuntament com a funcionari l'any 1965 per a formar part del Gabinet Tècnic de Programació creat per l'alcalde Porcioles⁹). Igual que altres personatges públics que esmerçaven articles a la premsa per recordar la personalitat de Porcioles, com a "companyans" de trajecte (Xavier Subías, Claudio Colomer, Josep Tarín i altres).¹⁰

És aquest, doncs, un d'aquells moments en què es destapa allò que normalment quedava en l'inconscient col·lectiu?: «Les agents on surtout conscience de la divergence de leurs intérêts respectifs, sans voir qu'il existe un intérêt générique qui sert de dénominateur commun à tous les intérêts partiels. Les dissensions se manifestent sur fond de consensus.»¹¹ Al cap i a la fi, Porcioles era un home de la burgesia catalana que va militar a la Lliga, que seguia Cambó, i que va acceptar el règim franquista com un règim d'ordre -i com un mal menor en el pitjor dels casos-, com molts altres burgesos catalans.

La idea que plana en aquestes pàgines és precisament la concepció de la classe política com una unitat social que comparteix més que el propi espai de lluita política. La "família política" no té també «un estil compartit i una història comú que és allò que realment afirma la solidaritat del grup?»¹²

8. «En d'altres llocs, però, trobarem les crítiques, potser mai completament explícites, a la gestió de Porcioles: [1982] s'havia començat la inajornable política de reparacions físiques i morals d'una vida ciutadana malmesa per una llarga època d'opacitat i desgovern.» MARAGALL, Pasqual. Barcelona. La ciutat retrobada. Barcelona: Ed. 62, 1991.

9. MARAGALL, Pasqual. Barcelona..., «Si poguéssim entretenir-nos a fer una investigació sobre la família política catalana actual ben segur que trobaríem moltes continuïtats entre l'abans i el després de la transició, molts noms d'aleshores ens sonarien encara que no haguem viscut aquell temps, entre ells Narcís Serra i Miquel Roca. Però aquest aspecte depassa la capacitat d'aquest text».

10. Xavier Subías i Fages. "El urbanismo del desarrollo". El País, (5-IX-1993).
Claudio Colomer Marqués. "Un liderazgo catalán". La Vanguardia, (6-IX-1993).
Josep Tarín Iglesias. "El fet català de Josep Maria de Porcioles". Avui, (6-IX-1993).

11. ACCARDO, Alain. Initiation a la sociologie. L'illusionnisme social. Bourdeaux: Le Mascaret, 1994.

12. McDONOGH. *Las buenas familias...*

Deia al començament que les elits construeixen una memòria històrica determinada -concretà-. Però determinada com? Doncs, per aquest estil compartit, per uns patrons i unes pautes de conducta, les del propi grup social, que serviran per evocar una mitologia i uns herois.

En el cas de Porcioles (o del porciolisme, que ja és una mena de tarannà polític que s'exhibeix manté vegades), s'evoca el mite del catalanisme amb visió d'estat (que és l'autèntic catalanisme segons Ortínez), del que ha sabut «construir» el país.

Trobaríem altres casos. Per exemple, el Foment del Treball Nacional es va trobar l'any 1980, davant la possibilitat que els partits "marxistes" guanyessin les eleccions al Parlament de Catalunya, amb la necessitat de posar tots els seus efectius en una campanya de «rearmament ideològic». La campanya consistia bàsicament en reivindicar Catalunya com un país d'empresaris. Evocaven, doncs, el mite del treball, de la feina ben feta. Es tractava de demostrar que «la veritable essència de Catalunya és impensable sense una forta presència de la burgesia a la nostra societat».¹³

5. LES MEMÒRIES DE L'ELIT

McDonogh ens diu que «un dels grans pilars que formen la unitat de l'elit és la seva consciència compartida de la història i la seva consciència de classe dominant dins de la història». Que és el mateix que sentir-se protagonista de la història, d'haver participat directament o haver-la compartit indirectament per mitjà dels lligams personals, pel fet de pertànyer a un grup social que participa directament en la història perquè la fa.

Un dels fenòmens que, si ens poséssim a investigar, crida més l'atenció respecte d'això és el de les autobiografies i les memòries de personalitats polítiques, que sembla haver-se convertit en un ritual obligat en el moment de la jubilació.

Aquest és un altre terreny en el qual seria interessant fer una incursió des de la perspectiva que plantejo. Un terreny en el qual és pertinent establir la relació entre la memòria personal i la memòria col·lectiva del grup de pertinença. Seguint la tesi de Halbwachs,¹⁴ cal dir que «la memòria individual és sempre una memòria compartida amb d'altres amb els quals es constitueix un grup.»

En el cas de les autobiografies, a més, hi ha la consciència del protagonisme en la història per part del grup social de pertinença, com diu McDonogh. I alhora la necessitat i la capacitat per difondre la versió de la història de qui se'n sent artífex.

13. Memòria de activitats, 1979-1980.

14. HALBWACHS, Maurice. *La memòria col·lectiva*. París: PUF, 1968.

Les autobiografies serveixen precisament per entrar en el detall, en el referent personal (en l'escena entranyable?). I també per reconèixer-se en les situacions detallades, en els lligams personals, formant part d'una elit els lligams socials de la qual queden potser "massa" indefinits per a la població en general, per reconèixer-se fent la història, per a consagrar-se en la història -nacional. És el cas, per exemple, de Manuel Ortínez,¹⁵ un personatge que té molt per explicar, però que podria haver quedat en l'oblit absolut pel que fa a les generacions més joves.

El fenomen és massa complex per abordar-lo aquí de ple. Deixem apuntat, doncs, el problema per a encarar-lo en una altra oportunitat.

15. ORTINEZ, Manuel. *Una vida entre burgesos*. Memòries. Barcelona: Edicions 62, 1993.